

JACQUES RANCIERE'İN EĞİTİM FELSEFESİ: EVRENSEL EĞİTİM YAKLAŞIMI

Eren AĞIN*

ÖZ

1968 sonrası Çağdaş Fransız Felsefesi'nin öne çıkan isimlerinden Jacques Rancière, siyaset, demokrasi ve sanat alanlarındaki çalışmalarının yanı sıra, eğitim üzerine yazdığı Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders adlı eseriyle de dikkat çekmiştir. Bu eserinde, 19. yüzyıl Fransız edebiyatı okutmanı Joseph Jacotot'nun evrensel eğitim (enseignement universel) yaklaşımını kendi felsefi perspektifiyle yeniden yorumlayan Rancière, geleneksel (açıklamaya dayalı) pedagojilerin zekâların eşitliği ve zihinsel özgürleşmenin önündeki en büyük engel olduğunu öne sürmektedir. Her bireyin zekâ açısından diğerleriyle eşit olduğunu varsayan Rancière, bu eşitlik fikrinden hareketle bireylerin öğrenme ve eyleme kapasitesine sahip olduklarını ifade etmektedir. Geleneksel pedagojiler, bilgi aktarımına odaklanarak bireyi edilgenleştirmekte (aptallaştırma) ve bir öğreticiye bağımlı kılmaktadır. Buna karşılık, evrensel eğitim, bireyin kurumsal yapı ve öğreticilerden bağımsız bir şekilde kendi kendine öğrenmesine dayanmaktadır. Bu yaklaşımın en iyi örneği, bireylerin adadillerini öğrenme süreçleridir. Bu çalışma, Rancière'in eğitim felsefesini, düşünürün kendine özgü bir şekilde yorumladığı eşitlik ve özgürleşme kavramlarıyla birlikte ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Jacques Rancière, evrensel eğitim, felsefe, pedagoji, eşitlik, özgürleşme

JACQUES RANCIERE'S PHILOSOPHY OF EDUCATION: THE UNIVERSAL TEACHING APPROACH

ABSTRACT

Jacques Rancière, one of the prominent figures in contemporary French philosophy after 1968, has attracted attention not only with his work in the fields of politics, democracy, and art but also with his book *The Ignorant Schoolmaster: Five Lessons in Intellectual Emancipation*, which focuses on education. In this work, Rancière reinterprets the universal teaching approach of 19th-century French literature instructor Joseph Jacotot from his own philosophical perspective. He argues that traditional (explanation-based) pedagogies are the greatest obstacle to the equality of intelligence and intellectual emancipation. Rancière assumes that every individual is equal in terms of intelligence and, based on this idea of equality, asserts that individuals possess the capacity to learn and act. Traditional pedagogies, by focusing on the transfer of knowledge, render individuals passive (stultification) and dependent on an instructor. In contrast, universal teaching is based on the individual's ability to learn independently, free from institutional structures and instructors. The best example of this approach is the process through which individuals learn their native language. This study examines Rancière's philosophy of education, along with the concepts of equality and emancipation, which the philosopher uniquely interprets.

Keywords: Jacques Rancière, universal teaching, philosophy, pedagogy, equality, emancipation

* Dr. MEB Ankara Bilim ve Sanat Merkezi, E-posta: erenagin@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8497-2197, Ankara/Türkiye.

Makalenin geliş tarihi: 06.12.2024
Makalenin kabul tarihi: 12.03.2025

Submission Date: 06 December 2024
Approval Date: 12 March 2025

Giriş

Jacques Rancière, Çağdaş Fransız Felsefesi'nde siyaset, demokrasi ve estetik üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan bir filozoftur. Mayıs 1968 sonrasında yapısalcı Marksizm'in önde gelen düşünürü olan Louis Althusser ile açığa çıkan teorik uyumsuzluğu Rancière'i entelektüel dünyada dikkat çeken bir figür konumuna getirmiştir.¹ Rancière'in Althusser ile olan teorik kopuşu, yalnızca ideolojik bir karşı duruşu değil, aynı zamanda epistemolojik bir kırılmayı da içinde barındırmaktadır. Bu kırılmada, Mayıs 1968 Olayları sırasında öğrenci ve işçi hareketlerinin parti, sendika, dernek gibi geleneksel örgüt yapılarına gerek kalmaksızın kendi siyasetlerini kamusal alana taşıması etkili olmuştur.² Bu süreçte bizzat bu örgüt yapıları, öğrenci ve işçilerin eşitlik taleplerine engel oluşturmuş; iktidar karşısında iradelerini engelleyen bir bariyere dönüşmüştür. Bu söylem ve eylemlerin arka sahnesinde ise bilgi, iktidar, toplum, cinsellik, siyaset ve pedagoji gibi bir dizi yerleşik kavrayışın eleştirisi yer almaktadır. Anti-otoriter düşüncenin o dönemdeki güçlü atmosferine rağmen Althusser, işçi sınıfının doğru bir siyaset üretebilmesi için entelektüel bir zümrenin rehberliğine ihtiyaç duyduğunu öne sürmüş ve bu kapsamda entelektüellere ayrıcalıklı bir misyon yüklemiştir.³ Bu bakış açısı, entelektüellere toplumun önderi olma payesi biçerken farklı toplumsal kesimlerin konuşma ve siyaset hakkını göz ardı etmektedir. Rancière, Althusser'in entelektüellere bahsettiği ayrıcalık talebini eleştirmekte ve entelektüellerin ayrıcalıklı konumunu sorgulamaktadır.⁴ Entelektüelleri, işçi sınıfına ya da diğer toplumsal gruplara bilinç aşılayan üstün ve ayrıcalıklı bir zümre olarak görmemektedir. Rancière'in eleştirisi, bütün eserlerine yayılan ve siyaset felsefesinde üstü örtülen eşitlik siyasetine işaret etmektedir. Onun için entelektüeller ve işçiler arasında

¹ Mert Çetin, "Post-Demokrasi, Dissensus ve Estetik Sanat Rejimi," *MSGSÜ Sosyal Bilimler* 30(2024): 102-103. Erişim Tarihi: Mart 3, 2025.

² Todd May, Benjamin Noys ve Saul Newman, "Günümüzde Demokrasi, Anarşizm ve Radikal Politika: Jacques Rancière ile Bir Söyleşi," *Cogito* 74(2013): 51; Alain Badiou, *Fransız Felsefesinin Macerası: 1960'lardan Günümüze*, çeviren. P. Burcu Yalın, İstanbul: Metis Yayınları, 2015, 145-170.

³ Özgür Soysal, "Rancière'in Politik Olanı Yeniden Düşünme Girişimi: Sınıfsızlaştırma Mücadelesi Olarak Sınıf Mücadelesi," *Toplum ve Bilim* 116(2019): 84-87; Özge Yalçın, "Althusser'de Aydın Sorunu ve İdeoloji," *Doğu Batı* 36(2006): 113-129.

⁴ Jacques Rancière, *Althusser's Lesson*, çeviren. Emiliano Battista, London: Continuum International Publishing, 2011, 19-23.

kapatılması gereken bir mesafe yoktur, tıpkı seyirciler ve oyuncular arasında olmadığı gibi.⁵

Michel Foucault da benzer bir şekilde entelektüellerin işçi sınıfına aydınlanma sağlayan, bilinç aşılayan bir sınıf olmadığını savunmaktadır. Foucault için entelektüel, daha çok enformasyon aygıtına bağlı bir birey olup işçilerin bilinçlenmesine katkıda bulunmaz; işçiler zaten bu bilince sahiptir. Entelektüelin rolü işçileri, öğrencileri ya da mahkûmları bilinçlendirmek değil, onların mücadele ve seslerini duyurmalarına imkân yaratmaktır.⁶ Entelektüelin tanımı ve görevine ilişkin tasavvur, filozof ve düşünürlerin bilgi ve iktidar arasında kurdukları yaklaşıma binaen değişebilmektedir. Rancière, Fransa'da hem 19. yüzyıl işçilerinin gündelik yaşam kültürlerini hem de Mayıs 1968 Olayları'nı inceleyerek işçi ve öğrencilerin kendi irade ve siyasî becerilerine sahip olduklarını tarihe kaydetmektedir.⁷ Bu doğrultuda farklı özne ve hareketler kendilerine rehberlik edecek veya akıl verecek bir üst merciye (otorite) gereksinim duymamaktadır. İnsanlık tarihi boyunca bilginin otorite ile olan bağı kuran her ideolojik söylem ve yapıya göre herkesin bir uzmana (entelektüel, öğretmen, usta vb.) ihtiyacı bulunmaktadır. Ancak Rancière, bilgi ve otorite arasındaki bu bağı eleştirmekle yetinmemekte ve bu bağı koparmayı savunmaktadır.⁸ Rancière'in bu radikal eylemi pedagoji, bilgi, otorite, zekâ ve özgürleşme kavramlarının ve mevcut eleştirel pozisyonların yeniden değerlendirilmesinde put kırıcı bir rol üstlenmektedir.

Rancière, *Cahil Hoca* adlı eserinde, zekâların eşitliği ve zihinsel özgürleşme kavramlarını pedagoji ile felsefenin iç içe geçtiği bir perspektiften tartışmaya açmaktadır.⁹ Eserin alt başlığı olan "Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders" ise kitabın beş ana bölümden oluştuğunu göstermekte olup her bir bölüm kendi içinde farklı alt başlıklara ayrılmaktadır. Rancière, *Cahil Hoca*'nın ilk bölümü "Zihinsel Bir Serüven"de evrensel eğitimin (enseignement universel) kurucusu Joseph Jacotot'nun hayatına ve eğitim alanındaki yenilikçi yaklaşımına

⁵ Jacques Rancière, *Özgürleşen Seyirci*, çeviren. E. Burak Şaman, İstanbul: Metis Yayınları, 2010, 24.

⁶ Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, çeviren. Işık Ergüden ve Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016, 41-43.

⁷ Jacques Rancière, *Proletarian Nights: The Workers' Dream in Nineteenth Century France*, çeviren. John Drury, London: Verso, 2012, 19-237.

⁸ Özgül Ekinci, *Jacques Rancière'de Hiyerarşilerin Yıkımından Eşitliğin İnşasına*, İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2023, 60-74.

⁹ Jacques Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, çeviren. Savaş Kılıç, İstanbul: Metis Yayınları, 2022, 9-137.

vurgu yapmaktadır. İkinci bölüm "Cahilin Dersi"nde ise Fransız yazar ve teolog François Fénelon'un *Telemak* eseri üzerinden dil öğrenme pratiği ile zekâ hiyerarşisi arasındaki bağlantıyı sorgularken, Sokratik ve panekastik sistemi (la philosophie panécastique) kısaca ele almaktadır. Üçüncü bölüm "Eşitlerin Aklı"nda ise zekâya dair üstün ve aşağı ayrımlarını eleştirmekte, zekânın dikkat ve irade ile ilişkisini kurmaktadır. Her bireyin kendini ve başkalarını eşit gördüğünde ortaya çıkan kudreti ve bu çerçevede zekâların eşitliğini, evrensel eğitimin temeli olarak kabul etmektedir. Dördüncü bölüm "Küçümseme Toplumu"nda ise zekânın farklı kullanımları ile dikkat ve dikkatsizlik arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Rancière, dikkatsizlik ile zekâ arasındaki bağlantının, eşitsizlik tutkusundan kaynaklanan küçümseme duygusu ile ilişkili olduğunu öne sürmektedir.¹⁰ Akıl ve akıldışıyla dair değerlendirmesinde toplumların, halkların ve devletlerin akıldışı olabileceğini, buna karşın bireylerin akıllarını uygun bir şekilde kullanma potansiyeline sahip olduğunu belirtmektedir. Ayrıca her insanın her an özgürleşme kapasitesine sahip olduğunu ve başkalarını da özgürleştirebileceğini ileri sürmektedir. Beşinci ve son bölümü olan "Özgürleştirici ve Maymun"da ise yine Jacotot'dan ilhamla evrensel eğitimin toplumlardan ziyade bireylere hitap ettiğini ve kurumsal yapılar (okul, ordu vb.) içerisinde sürdürülemeyeceğini savunmaktadır. Toplumun pedagojikleştirilmesi, bireylerin sürekli eğitim döngüsünde -olumsuz manada- çocuklaştırılmasıdır. Eşitliğin ilerlemenin; özgürleşmenin ise eğitim sürecinin altında gizlenerek yok edildiğini ifade etmekte ve panekastik felsefenin eşitliği hedef değil, hareket noktası olarak gördüğünü vurgulamaktadır. Zaten Rancière'e göre eşitlik verilmez, alınmaz, uygulanır, *doğrulur*.¹¹

Rancière, *Cahil Hoca* adlı eserinde hem kurgusal hem de dilsel açıdan estetik, tarih ve siyasete ilişkin eserlerinden farklı bir üslup benimsemektedir. Bu eseri, evrensel eğitimin imkân ve sınırlarını irdelerken Joseph Jacotot'un yaşam öyküsü ile 19. yüzyıl Fransa ve Hollanda'sının toplumsal atmosferini birlikte yansıtmaktadır. Jacotot'un pedagoji yaklaşımı üzerinden ilerleyen çalışma, aynı zamanda Sokrates ve Platon gibi Antik Yunan filozoflarının eğitime dair görüşlerini eleştirel bir bağlamda yeniden değerlendirmektedir. Böylece, Rancière'in felsefi yaklaşımının temel taşlarından biri olan eşitlik fikri, sadece bir eğitim ilkesi olarak değil, toplumun tüm yapısal ilişkilerini sorgulayan bir çerçeve içinde sunulmaktadır. Rancière'in *Cahil Hoca* eseri, onun eşitliğe dayalı

¹⁰ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 77-100.

¹¹ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 135.

özgürleşme siyaseti ile yakından ilişkilidir. Onun düşünsel yapısının içsel tutarlılığı doğrultusunda, radikal eşitlikçi pedagojik projesi, onun felsefi ve politik yaklaşımının temelini teşkil ederken, pedagoji aynı zamanda siyasal olana dair kavrayışının ayrılmaz bir unsurudur.¹² Son kertede Rancière’de eğitim bir bilgi aktarma, işgücü yetiştirme ya da topluma uyum sağlama süreci değil, bireyler arası eşitlik ve özgürleşmenin anahtarıdır.

Evrensel Eğitim Felsefesi: Zekâların Eşitliği

Joseph Jacotot, 1792-1815 yılları arasında Fransa, Dijon’da Fransız edebiyatı okutmanı olarak çalışmış ve milletvekili olmuştur. Jacotot’nun Fransa’daki kariyeri, Bourbon Hanedanı’nın dönüşü ile birlikte sona ermiştir. Hollanda Kralı’nın yarım ücretli öğretmenlik işi sayesinde Jacotot, Fransız edebiyatı okutmanı olarak Leuven’de yaşamını sürdürmeye başlamıştır. 1818 yılında Jacotot’nun Flaman öğrencilerinin açıklamaya dayalı öğretime ihtiyaç duymadan, kendi kendilerine Fransızca öğrenme macerası Rancière’in *Cahil Hoca* kitabına ilham olmuştur.¹³ Jacotot, yazar ve teolog François Fenelon’un *Telemak*’ının iki dilli baskısına dayanarak öğrencilerin Fransızca öğrenmesine imkân sağlamıştır. Öğrenciler, başlarında bir öğretmen olmadan *Telemak*’taki Flemenkçede karşılık gelen Fransızca ekleri, kelimeleri ve grameri kendi kendilerine anlamışlardır. Öğrenciler, Fransızca cümle kurmayı da bu yeni metotla öğrenmişlerdir.¹⁴ Bu metot, ilk bakışta basit bir pedagojik yaklaşım gibi görünse de, zekâların eşitliğinin doğrulanması ve insanın zihinsel özgürlüğünü kazanması açısından etkili olmuştur. Çünkü Jacotot’nun evrensel eğitimi, bireylerin kendi kendilerine öğrenebilme deneyimini olumlamakta ve iradelerini güçlendirmektedir. Evrensel eğitim, yalnızca bir öğretim yöntemi olarak değil, aynı zamanda bir özgürleşme pratiği olarak ele alınmalıdır. Jacotot’nun çabası, Aydınlanma Çağı filozoflarından René Descartes’ın akıl ve özgürleşme ideallerinin 19. yüzyıldaki izlerini taşımaktadır.¹⁵ Jacotot, geleneksel eğitim sisteminin aksayan yönlerini fark etmiş ve özellikle öğretmenin temel işlevi olarak kabul edilen bilgiyi öğrencilere aktarma görevini geçersiz kılmıştır.

263

¹² Erol Subaşı, “Jacques Rancière: Eğitim, Siyasal Olan ve Özgürleşimci Eşitlik,” *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 1(2011): 228-243. Erişim Tarihi: Mart 3, 2025.

¹³ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 9-25.

¹⁴ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 11.

¹⁵ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 41.

Jacotot'nun geliştirdiği evrensel eğitim modeli, panekastik yöntem olarak bilinen yaklaşıma dayanmaktadır. Bu yöntem, adını Yunanca "bütün" anlamına gelen *pan* ve "her bir" anlamındaki *hekastos* kelimelerinin birleşiminden almaktadır. Panekastik yöntemi, evrensel eğitimin bir formu olarak, "her şeyde her şey" prensibi üzerine inşa edilmiştir. Yöntemin dayandığı üç temel ilke şunlardır: 1. Tüm insanlar eşit bir zekâyâ sahiptir, 2. Her birey, Tanrı'dan aldığı bir yeti olarak, kendini eğitebilme kapasitesine sahiptir, 3. Her şey her şeydedir.¹⁶ Jacotot, insan zekâsının evrensel eşitliği vurgusu ile her bireyin bu zekâyı kullanma yetisine sahip olduğunu belirtmektedir. Buradan hareketle bireylerin herhangi bir hocanın, ustanın ya da filozofun rehberliğine ihtiyaç duymaksızın öğrenebileceği iddiası öne çıkmaktadır. Her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğu düşünüldüğünde opera ile marangozluk temelde eşit kabul edilebilmektedir. Ancak, opera ya da marangozluk gibi bir alan üzerinde çalışmaya başladığımızda, o konuda uzmanlaşmak ve en iyisini yapmaya çalışmak, yani ustalaşmak, büyük önem taşımaktadır.¹⁷ Bu bağlamda Rancière'in bilimler, meslekler ve işler arasında keskin bir ayrımı kabul etmediği öne sürülebilmektedir. Mühim olan, insanın iradesini ve dikkatini en iyi ve yetkin şekilde icra edebilmesidir. Fakat bu noktada Antik Yunan filozofu Platon'dan günümüze kadar uzanan temel bir problem karşımıza çıkmaktadır. Platon'un adalet (*dikaia*synē) teorisine göre, insanların kendi doğalarına (*pyhsis*) uygun işleri yapmaları zorunludur. Bu zorunluluk, farklı uzmanlık alanlarına veya meslek edinmeye yönelik bir yasak anlamına gelmektedir. Yurttaşların kendi işlerini yerine getirmesi ve toplumsal konumlarının belirlenmesi devletin yararına olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Aksi bir durumda, boş zamana (*skhole*) sahip zanaatkarların (Rancière'in şair kunduracısı) toplumsal düzeni (*polis*) bozacağı öne sürülmektedir. Rancière, *Filozof ve Yoksulları* adlı eserinde Platoncu *doğa* ve *boş zaman* mitinin filozoflar, yani yöneticiler lehine nasıl bir imtiyaza dönüştüğünü eleştirmektedir.¹⁸ Rancière'in felsefe tarihine düştüğü bu serh, herkesin -kendi işinden- başka bir şeyi yapmaya kadir olduğu kadar her şeyin her şeyle (parçaların bütünle, bütünün parçalarla) ilişkili olduğu tezini de

¹⁶ "Joseph Jacotot", *Encyclopaedia Britannica*, Erişim Tarihi: Mart 3, 2025.

https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Jacotot

¹⁷ Joris Vlieghe, "Rethinking Emancipation with Freire and Rancière: A Plea for a Thing-Centred Pedagogy," *Educational Philosophy and Theory* 50(2018): 917-927. Erişim Tarihi: Mart 3, 2025.

¹⁸ Jacques Rancière, *Filozof ve Yoksulları*, çeviren. Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul: Metis Yayınları, 2009, 21-50; Platon. *Devlet*, çeviren. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023, 18.

güçlendirmektedir. Evrensel eğitimde özellikle dil öğreniminde “her şeyin her şeyle olan bağı” oldukça etkili bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Jacotot için bir cümle, paragraf ya da metin, bir dilin bütünü anlamak ve öğrenmek için dikkate değer bir araç niteliği taşımaktadır. Panekastik eğitim yöntemi, bireysel öğrenmenin evrenselliğini vurgularken toplumsal düzeyde bu modelin uygulanabilirliği konusunda belirli sınırlılıklar içermektedir. Evrensel eğitim, kurumsallaşmış ve açıklamaya dayalı geleneksel eğitim yapılarında kendisine yer bulamayacaktır.¹⁹ Evrensel eğitimdeki “evrensel” kelimesi, 19. yüzyıl Fransa’sında kültürel bir anlam taşımamaktadır. Bu yüzden evrensel eğitim ile kültürleri aşan değil, toplumsal sınıf ayrımı yapmayan bir evrensellik kastedilmektedir.²⁰ Toplumdaki farklı kesimlerin (köylü, burjuva, asker, işçi, aile vb.) uygulayabileceği bir eğitim anlayışı kastedilmektedir.

Evrensel eğitim felsefesi, zekâların eşitliği tezini ön plana almaktadır. Zekâların eşitliğinde her insanın zekâsının birbirine eşit olduğu kabul edilmektedir. İnsanları aşağı veya üstün zekâ gibi sunî ayrımlara tâbi tutmamaktadır. Rancière, bir zekânın başka bir zekâyâ tâbi kılındığı durumları “aptallaştırma” olarak nitelermektedir.²¹ Öğrenciler hem geleneksel hem modern eğitim kurumlarında aptallaşmaya uzun süre boyunca maruz kalmaktadır. Modern eğitim bilimleri alanında yapılan araştırmalar, eğitim ile zekâ arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin koşullarına odaklanmaktadır. Ancak bu ilişki, nicel araştırmaların hâkimiyeti altında (nesnel bilimsellik ve ölçüt savı) bireysel ve toplumsal alanı derinlemesine kuşatmaktadır. Eğitim psikolojisi çalışmalarında belirginleşen zekâ test ve kuramları (günümüzde çoklu zekâ kuramı) eğitim müfredat ve kurumlarına daha fazla nüfuz etmektedir. Bu güncel yaklaşımlar, geleneksel zekâyâ göre daha esnek ve bireysel farklılıklara duyarlı bir şekilde konumlanırsa da eğitimde zekânın belirleyiciliğini yeniden üretmektedir. Rancière siyaset felsefesinde “eşitliği” temel bir ön varsayım olarak ele aldığı için zekâyı da bir eşitlik ilkesi çerçevesinde (zekâların eşitliği) düşünmektedir.²² Bu nedenle, eğitim bilimlerinde nicel ölçek ve ölçütlerle değerlendirilen zekâ, daha baştan Rancière’e göre eşitsizlik biçimlerine kapı aralamaktadır. Öğrencilerin zekâlarının, onların iradesi ve potansiyeli dışındaki ölçütlerle (zekâ test ve kuramları) değerlendirilmesi, toplumsal düzlemde kendilerini

¹⁹ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 104-105.

²⁰ Savaş Kılıç, “Cahil Hoca’nın “İmkânsız” Eğitimi”, *Birikim*, 311(2015): 114-120.

²¹ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 20.

²² Jacques Rancière, *Siyasalın Kıyısında*, çeviren. Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul: Metis Yayınları, 71-107.

gerçekleştirebilmelerinin önünde engel teşkil etmektedir. Neticede zekâya dayalı hiyerarşiler, okul kurumunda farklı sınıf, cinsiyet ve ırktan gelen öğrencilerin eğitimle güçlenmesine değil, ayrışmasına neden olmaktadır.²³

Rancière için bir çocuk ya da yetişkin ancak kendi yolunu belirleyip o yolda ilerleyecek güce sahip olmadığında bir hocaya gereksinim duymalıdır. Fakat bu gereksinim sadece iradeler arasında olmalıdır; çünkü bir zekânın bir başka zekâya tâbi kılındığı yerde aptallaşma vardır. İnsan, özellikle de çocuk, iradesini kendi doğrultusunda yönlendirecek ve bu yolda tutacak kadar güçlü değilse, bir öğretmene ihtiyaç duyabilir. Ancak bu bağımlılık yalnızca iradeler arasında olmalıdır. Zekânın bir başka zekâya bağlandığı durum, aptallaştırıcıdır.²⁴ Bu açıdan bakıldığında eğitimdeki bilgi aktarımının kendisi sorgulanmaktadır. Bu aptallaştıran eğitim sisteminde öğretmen ne kadar bilgili ise öğrencinin eksikliğini çabucak bulmakta, sürekli daha doğru açıklamalar yapmakta ve öğrencisini kendi kıvamına getirmek için büyük bir uğraş vermektedir. Bu uğraş, hiçbir şekilde bireyi özgürleştirmemektedir. Tahsil süreci (öğrenme) insanın insana olan bağımlılığını daha çok artırmaktadır. Burada aptallaştırma kavramıyla ifade edilmek istenen, öğrencisini sindirilmemiş bilgilerle dolduran dar görüşlü bir eğitimci ya da kendi otoritesini ve toplumsal düzeni koruma amacıyla samimiyetsizlik sergileyen kötü niyetli bir kişi değildir. Tam tersine, bu süreç, birey ne kadar bilgili, entelektüel ve iyi niyetliyse o denli etkili hale gelir. Zira, kişinin bilgi düzeyi arttıkça, kendi bilgisi ile diğer bireylerin bilgisizliği arasındaki fark ona o kadar bariz ve aşikâr görünmektedir.²⁵ Bilgi ile otorite arasındaki mesafe ne kadar büyük ise zihinsel özgürleşmenin yolu da o derece kapanacaktır. Oysa tamamen bilgisiz bir öğretmen, usta olmadığı bir disiplini öğretebilir; zira eğitim sürecindeki temel rolü, belirli bir içerik aktarmaktan ziyade, esasen öğrencilerin öğrenme iradesini harekete geçirmektir.²⁶

Geleneksel eğitim yöntemleri bilginin sahibi olan bir hocaların ya da ustanın liderliğini tercih etmektedir. Bir otorite formu olarak öğretmen olmadan hiçbir öğrenci kendi yolunu, yöntemini, hedefini bulamayacağına dair inanç,

²³ Duygun Göktürk ve Eren Ağin, "Okul Kurumunun Kültürel-Toplumsal Eşitsizlik ve İmtiyazların Yeniden Üretimindeki Rolüne İlişkin Bir Değerlendirme," *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 53(2020): 329-354. Erişim Tarihi: Mart 6, 2025.

²⁴ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 20.

²⁵ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 15.

²⁶ Yves Citton, "The Ignorant Schoolmaster: Knowledge and Authority," içinde *Jacques Rancière: Key Concepts*, ed. Jean-Philippe Deranty, UK: Acumen Publishing, 2010, 25-37.

toplumun bütün kesimleri tarafından kanıksanmaktadır. Modern eğitim yaklaşımlarında ise öğretmenin rolü azalsa da (öğrenci-merkezli eğitim) otoritenin nefesi öğrencinin ensesindedir. Gizli veya açıktan bir öğretmenin olması öğrencinin her zaman ona bağımlı kalması gerektiğinin bir işaretidir. Rancière'e göre, öğretmen ne kadar bilgili ve aydınlanmışsa, gelişigüzel bir şekilde yol almak ile sistematik bir şekilde araştırmak arasındaki fark ona o kadar belirgin gelmektedir. Öğretmen, sözcüklerin ötesinde anlamı önemseyip kitabın otoritesinden (*Telemak* kitabının zekâsı) ziyade açıklamaların netliğini ön plana çıkarmaktadır.²⁷ Öğrencinin önce anlaması gerektiğini vurgulamakta ve bunun için konuyu ona daha iyi açıklamanın yollarını aramaktadır. Öğretmenin temel endişesi öğrencinin gerçekten konuyu anlayıp anlamadığına ilişkindir. Eğer öğrenci konuyu anlamamışsa, öğretmen ona bunu farklı yollarla açıklayarak öğrenip öğrenmediğini doğrulama yoluna gitmektedir. Aydın bir pedagoğu ilgilendiren temel mesele, öğrencinin konuyu kavrayıp kavrayamadığıdır. Eğer öğrenci anlamamışsa, pedagojik sorumluluk, açıklamayı daha titiz bir yöntemle ve biçimsel olarak daha ilgi çekici bir şekilde sunmanın yollarını araştırmak ve öğrencinin anlamış olup olmadığını teyit etmektir.²⁸ En nihayetinde zekâların eşitliğinden ve zihinsel özgürleşmeden yoksun bir eğitim, öğrenciyi aptallaştırmaktadır.

267

Evrensel eğitim, herhangi bir şekilde öğrencinin ne öğrenmesi ya da öğrenmemesi gerektiğini dikte etmemektedir. Yalın bir teorik ifade ile belirtilirse evrensel eğitimde öğrenmenin ve anlamının herkes için mümkün olduğu kabul edilmektedir. İnsanlara kendi zekâlarına güvenmeleri ve iradelerine sahip çıkmaları gerektiği hissettirilmektedir. Çünkü *Cahil Hoca*, özgürleştirmeksizin yapılan eğitimin, kişiyi aptallaştıracığını bilmektedir. Özgürleştiren ise, "Özgürleştirilenin neyi öğrenmesi gerekir?" gibi bir kaygı taşımamalıdır. Zira özgürleşen birey, kendi arzularına göre öğrenme seçimini yapacaktır; belki hiçbir şey öğrenmeyecek de olabilir. Ancak, özgürleştirilenin öğrenebileceği şüphesi yoktur, çünkü zekâ, insan sanatının bütün ürünlerinde kendini gösterir ve bir insan, diğerinin söylediklerini her zaman anlayabilme kapasitesine sahiptir.²⁹

Evrensel eğitimin en somut pratiği bir kişinin anadilini öğrenme deneyiminde gerçekleşmektedir. Bebekler, bir hoca ya da okul olmaksızın

²⁷ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 15.

²⁸ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 16.

²⁹ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 24.

anadillerini ve hatta birden çok dili öğrenebilmektedir. Bebeklerin anadillerini öğrenme süreci, bu doğal zekânın en sarıh ve güçlü kanıtıdır. Bebekler ve çocuklar çevrelerinde duyduklarını taklit ederek, tekrarlayarak ve kendi kendilerini düzelterek anadillerini öğrenmektedirler. Bu süreç, herhangi bir hocanın müdahalesine ve bilgisine ihtiyaç duymamaktadır. İnsan evlatlarının en etkili şekilde öğrendikleri şey, hiçbir öğretmenin onlara öğretmesi mümkün olmayan anadilleridir. Çocuklarla iletişim kurarız, onların etrafında konuşuruz. Çocuklar, söylediklerimizi duyarak öğrenir, bunları taklit eder ve tekrar ederler. Yanıldıklarında ise, kendi kendilerini düzeltme sürecine girerler.³⁰ Bu yetenek, çocukların sınıfsal konumları, cinsiyetleri, ırkları ya da biyolojik özelliklerinden bağımsız olarak her birine doğuştan gelmekte ve her biri dili doğal yollarla öğrenmektedirler. İnsan, anadilini öğrenme sürecinde olduğu gibi, sosyal çevresini anlamlandırırken de gözlem, deneme-yanılma ve bağlantı kurma yöntemlerini kullanmaktadır. İnsan, bizatihi yaşadığı göstergeler dünyasında deneyim kazanarak her türlü bilgiyi edinmektedir. Açıklayanların onlara eğitim veremeyeceği yaşlarda olsalar da, hepsi –cinsiyetleri, toplumsal statüleri ve derilerinin renkleri ne olursa olsun– anne ve babalarının dilini anlayıp konuşabilecek yetenektedirler.³¹ Bu durum sadece dil öğrenmeyle sınırlı kalmayıp genel bir öğrenme mekanizmasını da açık etmektedir.

Jacotot'un evrensel eğitimi, bireylerin öğrenme yetisinin dil öğrenimiyle nasıl örtüştüğünü de kanıtlamaktadır. Felemenkçe bilmeyen Jacotot da tercümanı aracılığıyla *Telemak*'ı Flaman öğrencilerine verip onlardan Flemenkçe çevirisinden yardım alarak Fransızca metni anlamalarını talep etmiştir. Öğrenciler, Fransızca metnin ortasına geldiklerinde, o ana kadar öğrendiklerini sürekli olarak tekrar etmiş ve kitabın geri kalanını da anlatabilecek kadar okumuşlardır. Jacotot'un bu pedagojik deneyi, kendi beklentilerini bile aşacak düzeyde başarılı olmuştur. Bir dili öğrenme süreci gibi evrensel eğitim de gözlemleme, tekrarlama, doğrulama ve düşünme gibi temel yetilere dayanmaktadır. Öğrencilerin *Telemak* aracılığıyla Fransızca öğrenmelerini sağlayan zekâ, aynı zamanda anadillerini öğrenmelerine de olanak tanıyan zekâdır. Öğrenciler, öğrenilecek konuyu gözlem yoluyla kavrayıp, tekrar edip doğrulamaktadırlar. Ayrıca, bilmek istedikleri ile mevcut bilgileri arasındaki bağlantıyı kurup, uygulayıp bunlar üzerine düşünmektedirler.³² İnsan, bilmediği

³⁰ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 13.

³¹ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 13.

³² Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 17.

bir şeyi öğrenirken kendi deneyimlerini kullanarak bildikleri ile bilmedikleri arasında köprü kurmaktadır. Bu köprü, başka bilgi ve öğrenme alanlarının da gerçekleşmesine yol açmaktadır. İnsanın spesifik bir konuda bilgi ve yeti kazanmasının yanı sıra dünyayı anlamlandırmasına da vesile olmaktadır. Zekâların eşitsizliğine olan inancın yıkılması, kendilerini daha aşağıda gören yoksullar ve farklı toplumsal gruplar için dönüştürücü bir etki yaratmakta; bu durum, demokratik bir öznenin ve toplumun inşasına katkı sağlamaktadır.³³

Açıklayan Düzenin Pedagojisi: Aptallaştırma

Geleneksel eğitim sistemleri, öğrencilerin bilgiyle donatılması gerektiği varsayımına dayanarak açıklamaya dayalı pedagojiyi merkeze almaktadır. Açıklamaya dayalı pedagoji, yalnızca bir öğretim tekniği değil, aynı zamanda bireyler arası hiyerarşiyi yaratan bir mittir. Rancière geleneksel pedagojinin bu miti ile hesaplamak istemiştir.³⁴ Çünkü ona göre açıklama eylemi aslında anlamayandan ziyade açıklayanın ihtiyaç duyduğu bir süreçtir. Bu bakış açısı, öğrenen kişinin yeterli kapasiteye sahip olmadığı varsayımına dayanmakta ve kapasitesizlik üzerinden açıklamaya dayalı bir dünya görüşü oluşturmaktadır. Bu noktada açıklamaya dayalı pedagojik mantığın sorgulanması gerektiğinin altı çizilmektedir. Açıklamaya dayalı sistemin mantığını sorgulamak ve yıkmak gereklidir. Anlamama kapasitesini düzeltmek için açıklamaya başvurmak yersizdir. Tam aksine, açıklama temelli bir dünya görüşünü oluşturan yapıyı teşkil eden şey, kapasitesizliktir. Anlayamayanın açıklayana değil, açıklayanın anlayamayana ihtiyaç duyduğu açıktır. Çünkü anlayamayanı, bu haliyle var eden ve şekillendiren, açıklamayı yapan kişidir.³⁵ Açıklayanın asıl ihtiyacı, anlamayan bireylere değil, kendi varlığını sürdürmek adına anlamayanı inşa etmeye yöneliktir. Bu süreç, bireyin kendi potansiyelini kullanmasını engellemekte ve onu pasif bir konuma yerleştirmektedir. Okula hiçbir şey bilmeden geldikleri varsayılan öğrencilere, aynı yöntem ve materyaller sunularak onlardan olmaları beklenen şeye dönüşmeleri için çaba harcanmaktadır. Hepsi aynı fabrikadan çıkmış ve birbirinin kopyası olan ürünler gibi kendilerinden ne beklediyse onu gerçekleştirmiş ve belli bir kalıbın/kimliğin içine girmişlerdir.³⁶ Bir öğrenciye

³³ Fatma Erkek, “Jacques Rancière,” içinde *Çağdaş Fransız Felsefesi*, ed. Işıl Bayar Bravo, Hamdi Bravo ve Burcu Alan Sümer, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2019, 362-366.

³⁴ Efe Baştürk, *Foucault’dan Rancière’e Gelecek Demokrasi*, Ankara: Fol Kitap, 2023, 198.

³⁵ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 14.

³⁶ Aslı Kuşkapan, “Rancière Felsefesinde Eğitimdeki Romantik (Radikal) Akımın İzleri”, Yüksek Lisans Tezi, Bingöl Üniversitesi, 2022, 35.

sürekli bir şey açıklamak, onun öz yeterliliğini yok saymak ve onu dış bir otoriteye bağımlı hale getirmektir. Bu açıklayan düzen, öğrenen bireyi sürekli olarak anlayamayan konumuna mahkûm etmektedir. Buna karşılık evrensel eğitim, bireylerin zihinsel kapasitelerine güvenmelerini teşvik eden ve bağımsız öğrenmelerini destekleyen bir pedagojidir. Birine bir şeyi açıklamak, öncelikle ona kendi başına anlayamayacağını göstermektir. Açıklama, pedagojinin bir pratiği olmadan önce, pedagojik bir mittir; bu mit, bilgi sahibi zihinlerle cahil zihinler, olgun zihinlerle toy zihinler, anlayabilenlerle anlayamayanlar, zekiyle aptallar arasında bölünmüş bir dünyayı anlatır.³⁷ Rancière, açıklamaya dayanan ve otoriteye ihtiyaç duyan bir öğretim yöntemini kullanan Antik Yunan filozofu Sokrates'i eleştirmektedir. Sokrates, Menon'un kölesine hakikati göstermek amacıyla sorular sorarak yön vermesine ve kölenin bilgiyi keşfetmesine olanak tanınmasına rağmen Sokrates'in diyalog yöntemi özgürleşmeye giden bir yol değildir.³⁸ Sokrates, nihayetinde köleyi (öğrenciyi) kendisine (hocaya) bağımlı kılmaktadır. Açıklayan düzenin pedagoğları, Sokrates'in diyalog yöntemini farklı biçimlerde öğrenciler üzerinde tatbik etmektedir. Öğrenciler, Sokratik yöntemin sonucunda kendi başına bir sorunu çözme ya da bir konuyu öğrenme potansiyelinden mahrum edilmektedir. Bu mahrumiyet, zihinsel özgürleşmeyi sürekli erteleyen bir duruma dönüşmektedir.

Açıklayan her hocanın içinde uyuyan bir Sokrates vardır. Jacotot'un -yani, öğrencinin- yönteminin hangi bakımdan Sokrates'inkinden köklü bir farklılık gösterdiğine bakmak lazım. Sokrates sorularıyla Menon'un kölesini içindeki matematik hakikatleri fark etmeye sevk etmişti. Ama bu, bilgiye giden bir yol olsa bile, kesinlikle özgürlüğün yolu değildir. Kölenin içindekini bulabilmesi için Sokrates'in onun elinden tutması gerekir. Bilgisini göstermesi aynı zamanda onun kudretsizliğini göstermesi demektir: Köle hiçbir zaman yalnız yürümeyecektir; dahası, hocanın dersini aydınlatma amacı dışında, kimse ondan yürümesini de istemeyecektir. Sokrates, Menon'un kölesinin şahsında, aslında hep köle kalacak bir köleyi sorguya çekmektedir.³⁹

Rancière, Sokrates'in soru sormaya dayalı diyalog eğitimini, otoriter yapıyı devamlı kılan ve bireyi bağımlı hale getiren bir "aptallaştırma" aracı

³⁷ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 14.

³⁸ Platon, *Menon*, çeviren. Özlem Sinal Bayoğlu, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2020, 11-105.

³⁹ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 35-36.

olarak görmektedir. Ona göre, bir insanı özgürleştirmek isteyen kişi, soruları bir bilgin otoritesi olarak değil, herhangi bir insan gibi sormalıdır. Bu şekilde sorulmayan her soru eşitsizliğin inşasına yol açmaktadır. Sokratik yöntem, aptallaştırmanın en kusursuz biçimlerinden biridir. Her öğretmen gibi, Sokrates de öğretmek için soru sormaktadır. Ancak bir insanı özgürleştirmek isteyen kişi, ona bilginler gibi değil, sıradan bir insan gibi soru sormalıdır; yani amacın öğretmek değil, öğrenmek olması gerekir.⁴⁰ Bu, özgürleşme sürecinin, bilgi aktarmaktan ziyade, bireyin kendi öğrenme yolculuğunu keşfetmesine dayanması gerektiği anlamına gelmektedir. Rancière, bilginin otorite figürü aracılığıyla öğretilmesini, bireyin potansiyelini kısıtlayan bir süreç olarak eleştirmekte ve eğitimi bir özgürleşme aracı olarak yeniden tanımlamaktadır.

Rancière'in eğitim felsefesinde pedagoji, açıklama mekanizmasından çıkarılarak, bireyin kendi potansiyelini keşfetmesine olanak sağlayan bir özgürleşme süreci olarak ele alınmalıdır. Açıklamaya dayalı eğitim yaklaşımı, bireyi pasif ve kapasitesiz bir konuma indirgerken gerçek öğrenme ve özgürleşme, bireyin bağımsız düşünme yetisini geliştirmesiyle mümkündür. Sokrates'in temsil ettiği geleneksel eğitim modeli, bilgiyi bir rehber eşliğinde keşfetmeye dayalı olsa da, bu süreç bireyi sürekli olarak bir otoriteye bağımlı kılmakta ve bağımsız düşünmenin önüne geçmektedir. Rancière'in otoritelere ve pedagojik hiyerarşilere yönelik eleştirisinin temelinde, bireyin kendi irade ve zekâsının farkına varmasını sağlamak ve böylece otoritelere olan bağımlılığını ortadan kaldırmak amacı yatmaktadır.⁴¹ Açıklayan düzenin işleyişini eleştirel bir şekilde değerlendirirken öğretmenin öğretme pratiğinden tamamen çekilmesi (pasifize edilmesi) konusundaki uyarılar dikkate alınmalıdır. Rancière'in *Cahil Hoca* eseri ele alınırken öğrencinin anlam oluşturma sürecinin merkezinde olduğu ve öğretmenlerin bu sürecin yalnızca birer kolaylaştırıcısı olduğu fikrine eleştirel yaklaşmak önemlidir. Öğretmenlerin öğrenciye aktaracak veya ekleyecek hiçbir şeyleri olmadığı yönündeki varsayım sorgulanmalıdır.⁴² Bu durum, eleştirel pedagoji perspektifinden değerlendirildiğinde, öğretmen ve eğitimin dönüştürücü gücünü göz ardı etmektedir. Oysa öğretmen, yalnızca

⁴⁰ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 36.

⁴¹ İkinci, *Jacques Rancière'de Hiyerarşilerin Yıkımından Eşitliğin İnşasına*, 130.

⁴² Gert Biesta, "Don't Be Fooled by Ignorant Schoolmasters: On The Role of The Teacher in Emancipatory Education," *Policy Futures in Education* 15, 1(2017): 52-73. Erişim Tarihi: Mart 6, 2025.

sınıfta öğrenciye rehberlik eden bir figür olmanın ötesinde, öğrencinin kendisini, toplumu ve dünyayı sorgulamasına katkı sağlayan önemli bir aktördür.⁴³

Eşitlik Sancağı Altında: Zihinsel Özgürleşme

Rancière'in zihinsel özgürleşme kavramı eşitlik, özgürleşme ve pedagoji arasındaki ilişkileri derinlemesine ele almaktadır. Rancière, özgürleşmenin bireyin yalnızca kendisini değil, başkalarını özgürleştirme kapasitesine de dayandığını ileri sürmektedir.⁴⁴ Bu çerçevede, özgürleşmenin temel yetkinliği, bilginin doğrudan aktarılmasından ziyade, bir zekânın diğer tüm zekâlarla eşit olduğunu ve her zekâyı da kendine eşit kabul ettiğinde neler başarabileceğinin farkına varabilme yetisinde yatmaktadır. Özgürleşmiş birinin asıl kâdir olduğu şey özgürleştirici olmaktır: Bilginin anahtarını vermek değil, bir zekânın kendini başka her zekâyı ve her zekâyı da kendine eşit gördüğü zaman ne(ler) yapabileceğinin bilincini kazandırmaktır.⁴⁵ Bu bakış açısı, bir zekânın potansiyelini gerçekleştirmesini mümkün kılan eşitlik varsayımı ile bağlantılıdır. Rancière, halkı aptallaştıran esas unsurun öğrenimsizlik değil, zekânın aşağı olduğuna dair duyulan inanç olduğunu belirtmektedir. Bu inanç, yalnızca "aşağı" görülenleri değil, "üstün" olarak kabul edilenleri de etkileyerek bir tür karşılıklı aptallaştırma sürecini doğurmaktadır. Halkı aptallaştıran şey, öğrenimsizlik değil, zekânın aşağı olduğuna inanılmasıdır. 'Aşağı olanlar'ı aptallaştıran şey, 'üstün olanlar'ı da aptallaştırır.⁴⁶ Bu minvalde eşitsizliğin kabulü, toplumsal yapının her düzeyinde kendini yeniden üretmektedir. Her birey, kendisinden daha aşağı bir konumda olanı bulmakta ve bu durum hiyerarşilerin sonsuz bir döngü içerisinde devam etmesine yol açmaktadır. Leuven'in profesörlük cübbesi, Paris'te oldukça önemsiz ve sıradan görünmektedir. Parisli zanaatkârlar da, taşralı zanaatkârların kendilerinden çok daha aşağıda olduğunu bilmektedirler. Aynı şekilde, taşralı zanaatkârlar da köylülerin onlardan ne kadar geri olduğunu kavramaktadırlar.⁴⁷ Bu durum, sınıfsal ve kültürel ayrımların nasıl içselleştirildiğini ve bu hiyerarşik yapının çeşitli meslek

⁴³ Paulo Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, çeviren. Dilek Hattatoğlu ve Erol Özbek, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2023, 61-204; Paulo Freire, *Özgürlüğün Pedagojisi: Etik, Demokrasi ve Medeni Cesaret*, çeviren. Gülten Kurt Gevinç, İstanbul: Yordam Kitap, 2019, 67-183; Paulo Freire, *Kültür İşçileri Olarak Öğretmenler: Öğretmeye Cesaret Edenlere Mektuplar*, çeviren. Çağdaş Sümer, İstanbul: Yordam Kitap, 2019, 45-184.

⁴⁴ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 99.

⁴⁵ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 45.

⁴⁶ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 45.

⁴⁷ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 46.

gruplarına nasıl yayıldığını göstermektedir. Böylelikle eşitsizlik düşüncesi mütemadiyen yeniden üretilmekte ve toplumsal düzlemde derinleşmektedir.

Rancière için özgürleştirme potansiyeline sahip en önemli araçlardan biri sanattır. Sanat, toplumsal alanda yaygın ve köklemiş biçimdeki eşitsizlik döngüsünü kırmaya muktedirdir. Bu türden eşitlik sahnelerinin yaratılması estetik bir siyasettir. Estetiğin siyaseti, Walter Benjamin'in *Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilbildiği Çağda Sanat Yapıtı* makalesinde yer alan "politikanın estetize edilmesi" ifadesiyle özdeşleşen sanatın faşizmle (kitlelerin manipülasyonu) ilişkilendirilmesine yönelik eleştirisinden farklı bir anlam içermektedir.⁴⁸ Bu kavramsal ayrımı belirginleştirmek için Rancière'in siyaseti nasıl tanımladığı incelenmelidir. Onun için siyaset duyumsanabilir olanın paylaşımının yeniden düzenlenmesi, sahneye yeni nesnelerin ve öznelerin çıkarılması, görünmez olanın görünür kılınması, sesleri gürültü çıkaran birer hayvan gibi işitilenlerin söylediklerinin söz olarak dinlenebilir kılınmasıdır.⁴⁹ Bu doğrultuda sanatçının pedagojisi, geleneksel öğretmenin aptallaştırıcı pedagojisine taban tabana zıt bir şekilde kendini var etmektedir. Sanatçı, bireyin yaratıcı potansiyeline vurgu yaparak paylaşma ve kendini ifade etme süreçlerini öne çıkarmaktadır. Sanatçı eşitliğe; açıklayan hoca ise eşitsizliğe ihtiyaç duymaktadır. Hocanın aptallaştırıcı dersine tam zıt olan sanatçının özgürleştirici dersi şudur: İki yönlü bir yöntem izlediğimiz sürece hepimiz birer sanatçı oluruz; sadece meslek insanı olmakla yetinmeyiz, her çalışmayı bir ifade biçimi haline getiririz; yalnızca hissetmekle yetinmez, paylaşmanın yollarını ararız.⁵⁰ Sanatın bu özgürleştirici işlevi, bireylerin sadece sanatsal üretimde bulunmalarını değil, aynı zamanda bu üretim süreçlerini paylaşarak toplumsal bir dönüşüme katkıda bulunmalarını sağlamaktadır. Geleneksel eğitim yöntemlerinde öğretmen, kalıplara dayalı bir öğretimle aptallaştırıcı etki yayarken; sanatçı, bireyin potansiyelini keşfedeceği bir yola davet etmektedir.

Rancière özgürleşmenin kolektif bir yapı ya da kurum çerçevesinde değil, bireyler üzerinden gerçekleşebileceğini savunmaktadır. Özgürleşmeyi belirli bir parti, meclis ya da toplum yapısına bağlı olarak değil, her bireyin kendi aklını kullanarak ve başkalarını özgürleştirerek hayata geçirebileceği bir eylem olarak ifade etmektedir. Özgürleşmişlerin bir partisi, meclisi ya da toplumu yoktur.

⁴⁸ Walter Benjamin, *Pasajlar*, çeviren. Ahmet Cemal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004, 77-79.

⁴⁹ Jacques Rancière, "Estetiğin Siyaseti," içinde *Sanat/Siyaset: Kültür Çağında Sanat ve Kültürel Politika*, editör Ali Artun, İstanbul: İletişim Yayınları, 2023, 209.

⁵⁰ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 74.

Ancak her birey, her zaman ve her an özgürleşebilir, başkalarını özgürleştirebilir, özgürleşmenin faydalı mesajını başkalarına iletebilir. Ayrıca, kendilerini bu şekilde insan olarak tanıyan ve aşağılık-üstünlük gibi hiyerarşik bir komediyi oynamaktan vazgeçen insanların sayısını arttırabilir.⁵¹ Bu çerçevede, Rancière'in özgürleşme düşüncesi, bireylerin kendi potansiyellerini keşfetmeleri ve geliştirmeleri üzerinden gerçekleşmektedir. Özgürleşen özneyi yaratacak olan, hâkim yapılar veya kurumlar (okul, ordu, parti vb.) değildir. Çünkü bu yapılar, özgürleşmenin tam tersini hedeflemekte ve dolayısıyla özgürleşme karşıtı bir işlev görmektedirler.⁵² Evrensel eğitim ise bireylerin zekâların eşitliğini deneyimleyebilecekleri ve bu deneyimi toplumsal bağlamda somutlaştırabilecekleri bir yaklaşımdır. Nihayetinde Rancière'i, Jacotot'a çeken unsur eğitim değil, özgürleşmedir.⁵³ Rancière'in ortaya koyduğu özgürleşme kavramı bilgi edinmenin (tahsil görme) ötesinde, eşitlik sahnelerinin yaratılması ile mümkün hale gelmektedir. Eşitlik sahneleri, özne kabul edilmeyen kişi ve grupların kamusal alanda görünür olmalarına, siyaset sahnesinde yerlerini almalarına tekabül etmektedir. Eşitliğin gerçekleştiği bu sahneler, Rancière'in siyaset felsefesinde *anlaşmazlık* olarak adlandırılmaktadır.⁵⁴

274

Sonuç

Rancière'in eğitim felsefesi, Jacotot'un evrensel eğitiminden ilhamla tüm insanların zekâsının eşit olduğu ve her bireyin kendi başına öğrenme potansiyeline sahip olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Jacotot'un Flaman öğrencileri, Fénelon'un *Telemak*'ının Fransızcasını kendiliğinden öğrenme yeteneğine sahipti; öğretmenin rolü ise, öğrencilerin öğrenme potansiyellerini harekete geçirecek bir imkân yaratmak (bir bağlam, bir durum ya da bir çerçeve sağlamak) ile sınırlıydı.⁵⁵ Bu kapsamda evrensel eğitim yaklaşımında öğretmen, bilgi aktaran bir otorite olmaktan ziyade, bireyin öğrenme sürecinde iradesini yönlendiren birisi olarak konumlanmaktadır. Jacotot, geleneksel eğitimdeki

⁵¹ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 99-100.

⁵² Zeliha Dişçi, *Uyuşmazlığa Sadakat: Jacques Rancière'in Politik Düşüncesi*, İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2020, 113.

⁵³ Kristin Ross, "Translator's Introduction," içinde *The Ignorant Schoolmaster: Five Lessons in Intellectual Emancipation*, by Jacques Rancière, USA: Stanford University Press, 1991, 8-23.

⁵⁴ Jacques Rancière, *Anlaşmazlık: Siyaset ve Felsefe*, çeviren. Ayşe Deniz Temiz, İstanbul: MonoKL Yayınları, 2011.

⁵⁵ Citton, "The Ignorant Schoolmaster: Knowledge and Authority," 25-37.

öğretmen-merkezli yaklaşımları eleştirerek bireylerin bağımsız öğrenme kapasitelerini ön plana çıkarmakta ve bu sürecin zihinsel özgürleşmenin temelini oluşturduğunu vurgulamaktadır. Jacotot'nun evrensel eğitimi, bireylerin zekâlarına güvenerek kendi öğrenme süreçlerini yönlendirmelerini teşvik etmekte ve öğrenciyi öğretmene bağımlı kılan sistemleri reddetmektedir. Rancière'in zekâların eşitliği kavramıyla sistematikleştirdiği evrensel eğitim yaklaşımı, bireyin potansiyelini keşfetmesine ve özgürce öğrenme süreçlerine katılmasına olanak tanıyarak zihinsel özgürleşmeyi pedagojinin temel ilkesi haline getirmektedir. Rancière, sonuç olarak pedagojiyi bir öğretim aracı olarak değil, mevcut düzeni sorgulama ve ortak dünyamızı yeniden inşa etme imkânı olarak kavramaktadır.⁵⁶

Geleneksel eğitim yaklaşımlarının merkezindeki açıklamaya dayalı pedagojiler, öğrencilerin bağımsız düşünme becerilerini zayıflatmakta ve onları öğretmene bağımlı hale getirmektedir. Rancière'e göre bu durum, bireyler arasında hiyerarşi kurarak öğrencilerin kendi öğrenme potansiyellerini keşfetme süreçlerini engellemektedir.⁵⁷ Öğrenciyi edilgen bir konumda bırakan bu pedagojiler, öğretmenin otoritesini pekiştirmekte ve öğrenme sürecinde öğrencinin rolünü sınırlamaktadır. Bu hiyerarşik ilişkilene öğrencinin sürece aktif katılımını kısıtlamakla kalmayıp onun yaratıcı ve eleştirel düşünme kapasitesini de köreltmektedir. Rancière, eşitsizliği yeniden üreten pedagojik yöntemlerin kökünün Sokrates'in diyalog yöntemine kadar uzandığını ileri sürmekte ve bu yöntemin öğrenciyi özgürleştirmek yerine, öğrenme sürecinde bir öğretmene bağımlılığı pekiştirdiğini belirtmektedir.⁵⁸ Ona göre, gerçek özgürleşme, bireylerin kendi potansiyellerine güvenerek öğrenme sürecine aktif olarak katılmalarıyla mümkündür. Öğrenci, halk, zanaatçı ya da proleter, hiçbir vasiye ihtiyaç duymadan kendi adına düşünebilir; *polis*in toplumsal iş bölümüyle oluşturduğu statüko düzenini sarsabilir. Eşit bir taraf olarak hareket ederek eşitliği onaylayabilir.⁵⁹ Bu bağlamda, açıklamaya dayalı pedagojiler, öğrenciyi öğretmene bağımlı kılmakta ve bireyin kendi potansiyelini keşfetmesini engellemektedir. Öğrenciye ne öğrenmesi, ne konuşması, ne yapması gerektiğini dikte etmektedir. Rancière, felsefe ve yoksullara dair vardığı sonuçlar doğrultusunda, kendi ifadesiyle ezilenlere ve sömürülenlere ne yapmaları ve ne

⁵⁶ Vlieghe, "Rethinking Emancipation with Freire and Rancière: A Plea for a Thing-Centred Pedagogy," 917-927.

⁵⁷ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 12-15.

⁵⁸ Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, 35-37.

⁵⁹ Subaşı, "Jacques Rancière: Eğitim, Siyasal Olan ve Özgürleşimci Eşitlik," 228-243.

düşünmeleri gerektiğini söyleyen, bulundukları yer ve rollerde kalmalarını öğütleyen pek çok radikal entelektüel ve filozofun (Platon, Marx, Sartre ve Bourdieu) teori ve pratiğine mesafe koymuştur.⁶⁰

Rancière'in özgürleşme anlayışı, bireylerin hem kendilerini hem de başkalarını özgürleştirme kapasitesi üzerine inşa edilmiştir. Özgürleşmenin temeli, bireylerin zekâlarının eşit olduğuna dair bir farkındalık geliştirmeleri ve bu eşitlik anlayışını yaşamlarında somutlaştırmaları ile ilişkilidir. Rancière'e göre bireyler arasındaki bu eşitlik anlayışı olmadığında, toplumda her birey kendisinden daha aşağı konumda olan bir başkasını bulmakta ve bu durum hiyerarşilerin devamını sağlamaktadır. Pedagojiyi önemli kılan nokta, onun bütün bir toplumsal düzenin temelindeki hiyerarşik ilkeyi doğallaştırma gücünde saklıdır.⁶¹ Rancière, bu çerçevede sanatı, hiyerarşiyi ve eşitsizlik döngüsünü kırabilecek en önemli araçlardan biri olarak görmektedir. Sanat, bireylere yaratıcı potansiyellerini keşfetme ve kendilerini ifade etme alanı sunarak geleneksel eğitim yöntemlerinin aptallaştırıcı etkisini tersine çevirebilmektedir. Özgürleşme, belirli bir yapı ya da kuruma bağlı olmaksızın, bireylerin kendi akıllarını kullanarak başkalarını da özgürleştirmeleriyle gerçekleşmektedir. Rancière'in özgürleşme düşüncesi, zekâların eşitliğini temele alan bir eşitlik siyasetini gündeme getirmektedir. Sonuç olarak Rancière'in evrensel eğitim yaklaşımı, öğrenci-merkezli ve öğretmen-merkezli eğitim tartışmalarının ötesine geçerek eşitlik ve özgürleşmeyi odak noktasına almaktadır.

⁶⁰ Nick Hewlett, *Badiou, Balibar, Rancière: Özgürleşmeyi Yeniden Düşünmek*, çeviren. H. İlksen Mavituna, İstanbul: Metropolis Yayıncılık, 2018, 121.

⁶¹ Baştürk, *Foucault'dan Rancière'e Gelecek Demokrasi*, 198.

KAYNAKÇA

- Badiou, Alain. *Fransız Felsefesinin Macerası: 1960'lerden Günümüze*, çeviren. P. Burcu Yalım, İstanbul: Metis Yayınları, 2015.
- Baştürk, Efe. *Foucault'dan Rancière'e Gelecek Demokrasi*, Ankara: Fol Kitap, 2023.
- Benjamin, Walter. *Pasajlar*, çeviren. Ahmet Cemal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- Biesta, Gert. "Don't Be Fooled by Ignorant Schoolmasters: On The Role of The Teacher in Emancipatory Education," *Policy Futures in Education* 15(2017): 52-73.
- Citton, Yves. "The Ignorant Schoolmaster: Knowledge and Authority," içinde *Jacques Rancière: Key Concepts*, ed. Jean-Philippe Deranty, UK: Acumen Publishing, 2010.
- Çetin, Mert. "Post-Demokrasi, Dissensus ve Estetik Sanat Rejimi", *MSGSÜ Sosyal Bilimler* 30(2024): 101-103.
- Dişçi, Zeliha. *Uyuşmazlığa Sadakat: Jacques Rancière'in Politik Düşüncesi*, İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2020.
- Ekinci, Özgül. *Jacques Rancière'de Hiyerarşilerin Yıkımından Eşitliğin İnşasına*, İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2023.
- Erkek, Fatma. "Jacques Rancière." içinde *Çağdaş Fransız Felsefesi*, ed. Işıl Bayar Bravo, Hamdi Bravo ve Burcu Alan Sümer, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2019.
- Foucault, Michel. *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, çeviren. Işık Ergüden ve Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.
- Freire, Paulo. *Ezilenlerin Pedagojisi*, çeviren. Dilek Hattatoğlu ve Erol Özbek, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2023.
- Freire, Paulo. *Özgürlüğün Pedagojisi: Etik, Demokrasi ve Medeni Cesaret*, çeviren. Gülден Kurt Gevinç, İstanbul: Yordam Kitap, 2019.
- Freire, Paulo. *Kültür İşçileri Olarak Öğretmenler: Öğretmeye Cesaret Edenlere Mektuplar*, çeviren. Çağdaş Sümer, İstanbul: Yordam Kitap, 2019.

Göktürk, Duygun ve Ağin, Eren. "Okul Kurumunun Kültürel-Toplumsal Eşitsizlik ve İmtiyazların Yeniden Üretimindeki Rolüne İlişkin Bir Değerlendirme," *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 53(2020): 329-354.

Hewlett, Nick. *Badiou, Balibar, Rancière: Özgürleşmeyi Yeniden Düşünmek*, çeviren. H. İlksen Mavituna, İstanbul: Metropolis Yayıncılık, 2018.

Jacotot, Joseph. *Encyclopaedia Britannica*, Erişim Tarihi: Mart 3, 2025, https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Jacotot

Kılıç, Savaş. "Cahil Hoca'nın "İmkânsız" Eğitimi", *Birikim*, 311(2015): 114-120.

Kuşkapan, Aslı. "Rancière Felsefesinde Eğitimdeki Romantik (Radikal) Akımın İzleri", Yüksek Lisans Tezi, Bingöl Üniversitesi, 2022.

May, Todd, Noys, Benjamin ve Newman, Saul. "Günümüzde Demokrasi, Anarşizm ve Radikal Politika: Jacques Rancière ile Bir Söyleşi," çeviren. Sercan Çalıcı, *Cogito* 74(2013): 51.

Platon. *Menon*, çeviren. Özlem Sinal Bayoğlu, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2020.

Platon. *Devlet*, çeviren. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023.

Rancière, Jacques. *Siyasalın Kıyısında*, çeviren. Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul: Metis Yayınları, 2006.

Rancière, Jacques. *Filozof ve Yoksulları*, çeviren. Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul: Metis Yayınları, 2009.

Rancière, Jacques. *Özgürleşen Seyirci*, çeviren. E. Burak Şaman, İstanbul: Metis Yayınları, 2010.

Rancière, Jacques. *Althusser's Lesson*, çeviren. Emiliano Battista, London: Continuum International Publishing, 2011.

Rancière, Jacques. *Anlaşmazlık: Siyaset ve Felsefe*, çeviren. Ayşe Deniz Temiz, İstanbul: MonoKL Yayınları, 2011.

Rancière, Jacques. *Proletarian Nights: The Workers' Dream in Nineteenth Century France*, çeviren. John Drury, London: Verso, 2012.

Rancière, Jacques. *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, çeviren. Savaş Kılıç, İstanbul: Metis Yayınları, 2022.

- Rancière, Jacques. “Estetiğin Siyaseti.” içinde *Sanat/Siyaset: Kültür Çağında Sanat ve Kültürel Politika*, ed. Ali Artun, İstanbul: İletişim Yayınları, 2023.
- Ross, Kristin. “Translator’s Introduction,” *The Ignorant Schoolmaster: Five Lessons in Intellectual Emancipation*, by Jacques Rancière, USA: Stanford University Press, 1991.
- Soysal, Özgür. “Rancière’in Politik Olanı Yeniden Düşünme Girişimi: Sınıfsızlaştırma Mücadelesi Olarak Sınıf Mücadelesi,” *Toplum ve Bilim* 116(2019): 84-87.
- Subaşı, Erol. “Jacques Rancière: Eğitim, Siyasal Olan ve Özgürleşimci Eşitlik,” *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 1(2011): 228-243.
- Vlieghe, Joris. “Rethinking Emancipation with Freire and Rancière: A Plea for a Thing-Centred Pedagogy,” *Educational Philosophy and Theory* 50(2018): 917-927.
- Yalçın, Özge. “Althusser’de Aydın Sorunu ve İdeoloji,” *Doğu Batı* 36(2006): 113-129.

JACQUES RANCIERE’İN EĞİTİM FELSEFESİ: EVRENSEL EĞİTİM YAKLAŞIMI

JACQUES RANCIERE’S PHILOSOPHY OF EDUCATION: THE UNIVERSAL TEACHING APPROACH

Eren AĞIN